

УДК 343.232

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЯК ОЗНАКИ ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ

Рудковська М.Р., аспірант
кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ

Проаналізовано Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків № 2897 від 19.05.2015 року та позиції науковців у кримінально-правовій літературі щодо доцільності збереження суспільної небезпеки як ознаки поняття злочину. Доведено, що суспільна небезпека як явище існує об'єктивно. Тож неможливо відмовитися від суспільної небезпеки як підстави для криміналізації діяння та не враховувати її при призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності, звільненні від покарання та його відбування, встановленні строків погашення судимості тощо.

Ключові слова: злочин, суспільна небезпека, малозначне діяння, правотворчість, правозастосування.

Проанализирован Проект закона о внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно внедрения уголовных проступков № 2897 от 19.05.2015 года и позиции ученых в уголовно-правовой литературе о целесообразности сохранения общественной опасности как признака преступления. Доказано, что общественная опасность как явление существует объективно. Поэтому невозможно отказаться от общественной опасности как основания для криминализации деяния и не учитывать ее при назначении наказания, освобождении от уголовной ответственности, освобождении от наказания и его отбывания, установлении сроков погашения судимости и т.п.

Ключевые слова: преступление, общественная опасность, малозначительное деяние, правотворчество, правоприменение.

Rudkovska M.R. APPROPRIATENESS OF THE CONCEPT OF PUBLIC DANGER AS A SIGN OF THE CRIME

Analyzed a Law Project about certain legislative acts of Ukraine about the establishment of criminal offence № 2897 from 19.05.2015 and points of view of the scientists in criminal-law literature about the appropriateness preservation of public danger as a sign of a crime. Public danger is proved to be an objective phenomenon. Therefore, it is impossible to refuse from public danger as a reason for criminalization of an act and not to consider it while sentencing, exempting from criminal liability, exempting from punishment and its serving, establishing terms of the conviction repayment etc.

Key words: crime, public danger, minor act, lawmaking, law enforcement.

Постановка проблеми. Дослідження становлення та розвитку поняття суспільної небезпеки як риси злочину в історії вітчизняного кримінального законодавства показало, що поняття суспільної небезпеки використовувалося не на всіх етапах розвитку вітчизняного кримінального законодавства. Так, тривалий час було закріплено формальне поняття злочину, на зміну якого прийшло спочатку чисто матеріальне, а згодом – формально-матеріальне, яке є законодавчо закріплене в чинному КК України. Таким чином, необхідно дослідити доцільність збереження в кримінальному законодавстві такої ознаки злочину, як суспільна небезпека.

Ступінь розробленості проблеми. Проблема суспільної небезпеки кримінально-правовою наукою вивчається віддавна. Дослідженню поняття злочину та окремих його ознак присвячено значну кількість ґрунтовних наукових праць. Певна увага приділялася і аналізу ключової ознаки цього поняття – суспільній небезпеці, що відображено у публікаціях Я. Брайніна, Н. Дурманова, І. Карпушевої, В. Киричка, А. Козлова, Ю. Ляпунова, А. Миколенка, В. Навроцького, А. Піонтковського, В. Смирнова, А. Трайніна, Л. Шуберта, Н. Юзікової. Однак у працях цих науковців детально не досліджувалося суспіль-

на небезпека як ознака поняття злочину. Окремі аспекти цього питання досліджували Д. Азаров, В. Борисов, Є. Єпіфанова, І. Коліушко, І. Красницький, Ю. Пономаренко, В. Тацій, В. Тютюгін, В. Шаблистий та інші.

Мета статті – дослідити доцільність збереження в кримінальному законодавстві такої ознаки злочину, як суспільна небезпека.

Виклад основного матеріалу. Що стосується позицій науковців з приводу необхідності існування в кримінальному праві і законодавстві категорії «суспільна небезпека», то варто зауважити, що в радянській кримінально-правовій літературі сумнівів щодо цього не виникало. Натомість серед вітчизняних науковців немає одностайності. Зокрема, останнім часом все більшого поширення набувають ідеї щодо відмови від категорії «суспільна небезпека». Однак, зважаючи на те, що дана категорія має декілька значень, це здебільшого стосується суспільної небезпеки як підстави притягнення до кримінальної відповідальності. Тобто мова йде про виключення норми про малозначність діяння, яка передбачена ч. 2 ст. 11 КК України.

Так, на думку І. Красницького, найбільш радикальний, однак обґрунтований вихід бачиться у відмові від кримінально-правового припису, який зараз має місце у ч. 2 ст. 11

КК України. По-перше, закон повинен чітко встановлювати коли діяння є злочином. І навпаки, – коли воно таким не вважається. Такий підхід виключить неоднозначність кримінально-правової оцінки подібних ситуацій, коли в одних випадках діяння оцінюється як малозначне, а в інших – як злочин. По-друге, у ситуаціях, коли злочин має «незначний» ступінь суспільної небезпеки, КК України передбачає широкий арсенал засобів адекватного реагування на такі діяння. До них можна віднести можливість застосування, наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності, кримінальної відповідальності у формі осуду без призначення покарання чи у формі осуду з призначенням покарання та звільненням від його відбування, а також низку інших кримінально-правових засобів, які дозволяють належним чином диференціювати відповідальність такої особи. І наостанок, потреба в цьому інституті остаточно відпадає з огляду на необхідність поділу кримінально-протиправних діянь на злочини та проступки у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України [1, с. 123].

З даною позицією важко погодитися, зважаючи на те, що, по-перше, малозначність діяння виключає підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та для звільнення від покарання чи його відбування; по-друге, малозначність взагалі виключає злочинність діяння; натомість, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання чи його відбування відбувається з нереабілітуючих підстав; по-третє, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання чи його відбування є правом, а не обов'язком суду, в той час як малозначність завжди виключає злочинність діяння.

Що стосується запровадження в кримінальному праві інституту кримінального проступку, то необхідність в малозначності злочину відпаде, оскільки злочинами будуть дійсно суспільно небезпечні діяння, і не будуть включатися ті, щодо яких є сумніви в їх суспільній небезпеці. Однак може виникнути питання про малозначність кримінального проступку.

В свою чергу, на думку В. Шаблістого, «...суспільна безпека як ключова категорія кримінального права є штучно створеним рудиментом радянської правової спадщини, оскільки на початку ХХ століття словосполучення «суспільно небезпечне» та «злочинне» були синонімами, що фактично виключало протиправність як ознаку злочину та стало підґрунтям застосування аналогії кримінального закону. Суспільну небезпечність не слід визнавати визначальним чинником відмежування злочинів від інших правопорушень, оскільки у чинному КК України наявні злочини, які є явно не небезпечними (наприклад, ч. 1 ст. 185 КК України) [2, с. 11]. Так, на підставі дослідження проблеми впровадження кримінального проступку у національне законодавство пропонується кримінальні проступки вважати такими, що спричиняють істотну шкоду людині, суспільству, державі або людству; злочини – такими, що досягають на їх безпеку; адміністративні правопору-

шення – такими, що спричиняють їм шкоду» [2, с. 22]. Проведена В. Шаблістим класифікація суперечить законам логіки, а саме порушено такі правила поділу понять, як безперервність поділу та поділ за однією основою.

Окрім того, в кримінально-правовій літературі висловлювалася позиція щодо того, що якщо і є необхідність зберегти норму про малозначність діяння, що є достатньо проблематичним, то вона повинна входити в систему норм, що регламентують інститут обставин, що виключають злочинність діяння [3, с. 64].

Видається, що включати норму про малозначність діяння в інститут обставин, що виключають злочинність діяння, є недоцільним, оскільки за правовою природою це є різні інститути. Так, обставинами, що виключають злочинність діяння, визнаються такі діяння, які за зовнішніми ознаками містять ознаки складу того чи іншого злочину, але вважаються правомірними. Натомість малозначне діяння априорі є протиправним, воно хоча формально і містить ознаки діяння, передбаченого КК України, але не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяло і не могло заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Останнім часом все більшого поширення набувають ідеї щодо відмови від такого оціночного поняття, як «суспільна безпека». Зокрема, автори Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків № 2897 від 19.05.2015 року пропонують відмовитися від такої фундаментальної категорії кримінального права, як «суспільна безпека», зосередивши увагу на ознаці «кримінальна протиправність». У пояснювальній записці до законопроекту зазначено, що в тексті цього документа «виключено будь-які згадки про «суспільну небезпечність» («суспільну небезпеку») злочину чи кримінального правопорушення взагалі – як малозрозумілу наукову абстракцію, що за десятиріччя свого існування у радянському і пострадянському просторі не довела свого практичного значення» [4].

Ці ідеї сприймаються неоднозначно. З одного боку, на думку Д.С. Азарова, основною функцією матеріального визначення поняття «злочин» було забезпечення можливості застосування кримінального закону за аналогією. Саме для запровадження аналогії і отримання можливості карати за вчинення широкого, чітко невизначеного кола діянь радянський законодавець «забуває» про те, що злочин має бути протиправним діянням, а натомість визнає суспільну небезпеку наріжною, визначальною ознакою злочину, що дозволяє застосовувати кримінальний закон у випадках вчинення практично будь-яких правопорушень [5, с. 141–142].

З іншого боку, В. Тацій, В. Тютюгін, Ю. Пономаренко вважають, що рішення авторів законопроекту важко підтримати, тому що воно здатне (у разі прийняття) повністю зруйнувати існуючу систему кримінального права та спричинити різні негативні зміни на практиці. Показово, що на початку пояснювальної записки до законопроекту зазначено: «...в основу... реформування мають бути покладені багато-

вікові національні традиції правотворення і судівництва, положення вітчизняного права, які пройшли перевірку часом і виправдані практикою, прогресивні інститути правових систем держав Європейського Союзу, норми міжнародного права». Проте текст проекту повністю суперечить цим принципам положенням, зокрема у частині відмови авторів від суспільної небезпечності (суспільної небезпеки) у кримінальному законодавстві, яка є суспільним і науковим здобутком, а не надбанням радянських або пострадянських часів [6].

«Малозрозумілість» для авторів законопроектів поняття «суспільна небезпечність» і виключення з документа цього поняття призвели до того, що запропонований ними новий текст проекту КК перестав бути системою норм, а лише зберіг деякі залишки системності з чинного КК. Проведений аналіз показує, що відсутність у законопроекті відповіді на питання про співвідношення понять «істотна шкода» і «значна шкода» між собою, а також про їх співвідношення зі змістом поняття «істотна шкода» за чинним КК дає підстави для висновку про відсутність у законопроекті належного системного рішення. Це також вказує на відсутність концептуального рішення про відмінність між злочинами, проступками і адміністративними правопорушеннями [6].

В цьому контексті важливо на теоретичному рівні визначити співвідношення протиправності і суспільної небезпеки як двох ознак злочину. Певна частина авторів співвідносять аналізовані ознаки як первинну (суспільну небезпеку) і вторинну (протиправність), яка залежить від першої і є лише відображенням її в законі [7, с. 88]. Інші вважають, що співвідношення між суспільною небезпекою діяння і його протиправністю є відношенням змісту і форми [8, с. 745].

Не можна при визначенні поняття злочину применшувати значення жодної з ознак. На перший погляд, ключовою ознакою злочину виступає кримінальна протиправність, адже наявність суспільної небезпеки при відсутності протиправності взагалі виключає злочин, тоді як наявність протиправності при відсутності суспільної небезпеки не виключає можливості визнання злочинним того чи іншого діяння. Однак первинною все ж таки є суспільна небезпека, тому що кримінальна протиправність виникає не на пустому місці, а на основі визнання діяння суспільно небезпечним.

Аналіз викладених вище точок зору дозволяє прийти до висновку, що цілковита відмова від поняття «суспільна небезпека» є неприйнятною. Ця ознака повинна бути збережена, оскільки вона має свою політичну наповненість, виступає критерієм розмежування злочинів, є своєрідною вказівкою законодавцем самому собі на етапі криміналізації діяння. Разом з тим покладати в ході правозастосування на слідчого, прокурора, суддю обов'язок визнавати наявність чи відсутність суспільної небезпеки є надто складним, непосильним завданням. Адже фактично воно полягає в наданні права провести ревізію положень КК України. Це може розцінюватися як визнання неналежної якості законодавства, яке може

тракуватися неоднозначно. Основною причиною такого стану речей є відсутність чітких законодавчих конструкцій та засилля оцінних понять в Особливій частині КК України.

Незалежно від викладеного вище суспільна небезпека як явище існує об'єктивно. Тож неможливо відмовитися від суспільної небезпеки як підстави для криміналізації діяння та не враховувати її при призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності, звільненні від покарання та його відбування, встановленні строків погашення судимості тощо.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити такі **висновки**:

1. Ознака суспільної небезпеки є складною, багатогранною, часто малозрозумілою, такою, що виглядає декларативно. Багато суперечностей, неточностей у розумінні цієї ознаки пов'язані з тим, що її аналізують без огляду на те, що вона має різний зміст на стадії правотворчості та правозастосування. Так, на стадії правотворчості суспільна небезпека є підставою для криміналізації діянь, а на стадії правозастосування – підставою кримінальної відповідальності. Таким чином, якщо на етапі криміналізації законодавець адекватно виділить коло суспільно небезпечних діянь, то на стадії правозастосування достатньо буде кримінальної протиправності, а потреба в нормі про малозначність діяння остаточно відпаде.

2. Врахування того, що суспільна небезпека має різне призначення і відіграє різну роль в різних аспектах кримінального права, дозволяє уникнути незрозумілостей, суперечностей. Використання цієї ознаки в понятті злочину видається обґрунтованим, насамперед це потрібно самому законодавцю.

3. Поняття суспільної небезпеки необхідно зберегти, але наповнити його реальним змістом. Суспільно небезпечними є лише злочини, проте в КК України передбачено діяння, які не є суспільно небезпечними, тому потрібно розчистити закон про кримінальну відповідальність від таких діянь і перенести їх в категорію кримінального проступку.

Подальше дослідження питань, які поставлені в цій статті, має свою перспективу, яка полягає, зокрема, в дослідженні того, чи є суспільна небезпека ознакою кримінального проступку; як може розділятися ступінь суспільної небезпеки тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Красницький І.В. Чи потрібна в КК України норма про малозначність діяння? / І.В. Красницький // Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення. 21–22 вересня 2012. – С. 120–123.
2. Шаблистий В.В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні : автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право» / В.В. Шаблистий. – Х., 2016. – 36 с.
3. Ляпунов Ю.И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права : [учебное пособие] / Ю.И. Ляпунов. – М. : ВЮЗШ МВД СССР, 1989. – 119 с.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо запровадження кримінальних проступків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55214.

5. Азаров Д.С. Суспільна небезпека злочину та аналогія кримінального закону (ретроспективний погляд у ХІХ–ХХ століття) / Д.С. Азаров // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2015. – Т. 168. – С. 139–146.

6. Тацій В., Тютюгін В., Пономаренко Ю. Виклики сучасності і кримінальне право / В. Тацій, В. Тютюгін, Ю. Поно-

маренко // Голос України. – 2016. – № 16 (6270) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/article/263719>.

7. Дудоров О.О. Поняття злочину. Класифікація злочинів / О.О. Дудоров // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2003. – № 1. – С. 84–102.

8. Козлов А.П. Понятие преступления / А.П. Козлов. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 819 с.